

УДК 378 (477) (09) "1920/1930"

Войналович Л. П.

ФОРМИ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ДЛЯ ШКІЛ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ В 20-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття подає результати історико-педагогічної розвідки щодо забезпечення навчальних закладів кваліфікованими педагогічними кадрами.

На основі історичних даних досліджуються організаційні форми перепідготовки і підвищення кваліфікації педагогічних кадрів для шкіл національних меншин у 20-х роках ХХ ст. в Україні.

Ключові слова: школи національних меншин, педагогічні кадри, форми підготовки, перепідготовка, підвищення кваліфікації.

На тлі розширення міжнародного співробітництва у різних сферах, активної міграції населення не зникає потреба в етнічній самоідентифікації в умовах культурного плюралізму. На нашу думку, одним з найважливіших її чинників є збереження національної самобутності, яка полягає у підтриманні й відтворенні культури, мови та традицій різних національних меншин, що проживають в умовах багатонаціонального суспільного середовища, так як все це формує їхнє майбутнє.

З огляду на полікультурний склад населення України, врахування життєвих інтересів та задоволення культурних потреб багаточисельних етносів, що населяють її територію є життєво нагальним завданням, що потребує постійної уваги, вивчення та аналізу. А це, в свою чергу, може бути ефективним лише за умови вивчення історичного досвіду та залучення його уроків до сучасної практики. У цьому контексті особливо актуальним є вивчення та аналіз досвіду національно-культурного

будівництва 20–30-х років ХХ століття, бо саме цей період є найбільший продуктивним і цінним з точки зору національного відродження великих і малих етносів на території України.

Попри досить активне вивчення різних аспектів національно-культурного будівництва серед національних меншин в 20–30-х роках ХХ століття відомими вченими-дослідниками (В. І. Архипов, О. О. Войналович, О. С. Гончарова, О. І. Жуковський, Л. Л. Місінкевич, В. В. Надольська, В. С. Орлянський, А. В. Черкаський, Л. Д. Якубова та ін.) питання кадрового забезпечення освітніх закладів для національних меншин все ще залишається білою плямою. У зв'язку з цим, метою статті є зробити короткий історико-педагогічний екскурс і проаналізувати організаційні форми підготовки кадрів для навчально-освітніх закладів національних меншин у 20-х роках ХХ століття.

Як відомо, до 1917 р. вчителів для шкіл України готували університети, учительські інститути, учительські семінарії, педагогічні класи жіночих гімназій та єпархіальні училища. Підготовка педагогічних кадрів у цих закладах не носила національного характеру і не враховувала етнічного різноманіття Російської імперії. З перших днів своєї діяльності Наркомос УСРР визнав дореволюційні форми підготовки педагогічних робітників як неприйнятні і невідповідні загальній освітній політиці радянської влади. Радянська влада проголосила непорушне право кожного народу мати свої національні культурно-освітні заклади. У зв'язку з цим, в 1919–1920 роках в Україні розпочалася реорганізація педагогічної освіти. Після проведення II Всеукраїнської наради з питань народної освіти (серпень 1920 р.), була затверджена система професійної педагогічної освіти в УРСР, яка ґрунтувалася на принципі вищої освіти: наголошувалося, що у трудових школах як молодшого, так і старшого концентрів повинні працювати вчителі з вищою освітою. З цією метою, на початку 20-х років були організовані наступні педагогічні навчальні

заклади: на базі університетів і учительських інститутів було створено інститути народної освіти (ІНО), а учительські семінарії було реорганізовано спочатку у педагогічні школи для підготовки робітників соціального виховання, а згодом – у педагогічні курси з трирічним терміном навчання. Трирічні педкурси рахувались тимчасовим перехідним закладом, метою яких було "практичне втілення чергових завдань соціального виховання в умовах нового соціально-економічного ладу" [1, с. 3]. У липні 1925 р. постановою РНК трирічні педкурси були реорганізовані у педагогічні технікуми. Вони готували вчителів для молодшого концентру трудшколи. Педагогів для другого концентру трудшкіл готували ІНО.

У ході реалізації намічених завдань на початку 20-х років минулого століття перед радянським керівництвом у освітній галузі виникла проблема кадрового забезпечення освітніх закладів для національних меншин. Тогочасне керівництво добре усвідомлювало, що підготувати нові педагогічні кадри для шкіл національних меншин за короткий час буде дуже важко а подекуди і нереально. Для вирішення цієї проблеми, НКО обрав два шляхи: 1) перепідготовка і підвищення кваліфікації вже працюючих учителів; 2) підготовка якісно нових педагогічних кадрів.

У даній статті ми розглянемо перший напрям забезпечення навчальних освітніх закладів вчителями, а саме – організаційні форми перепідготовки і підвищення кваліфікації працюючих педагогічних кадрів для освітніх навчальних закладів національних меншин. Для підвищення кваліфікації працюючих педагогів у 1921 р. було прийняте положення, згідно якого всі вчителі національних закладів соціального виховання старої підготовки віком до 40 років повинні були протягом трьох років підвищити свою політичну і педагогічну підготовку на шестимісячних курсах [8]. Навчальний план цих курсів складався із чотирьох основних циклів: 1) соціальне виховання (746 годин); 2) соціально-політична

пропедевтика (138 год.); 3) загальноосвітній цикл (210 год.); 4) країнознавство (153 год.) [8, с. 3-6]. З годин, відведених на різні цикли, стає очевидно, що питання соціального виховання займали більшу половину навчального плану, а це значило, що метою курсів було ознайомити курсантів з основними соціальними, науковими та педагогічними ідеями того часу визначити шляхи практичного вирішення проблем виховання як теоретичним, так і практичним шляхом.

Також це питання було предметом обговорення і на III Загальноукраїнській нараді працівників освіти (червень 1921 р.), делегати якої ухвалили рішення про організацію таких форм перепідготовки вчителів як: розгорнення сітки короткотермінових та довгострокових курсів перепідготовки вчителів, проведення з'їздів, конференцій різного рівня, семінарів, робота у гуртках, а також оволодіння вчителями уміннями самопідготовки [5, с. 100]. Це дало поштовх до організації на початку 20-х років минулого століття широкої мережі різноманітних національних форм перепідготовки педагогічних кадрів. Так, по губерніях були організовані губернські курси, де відбувалася перекваліфікація багатьох учителів середньої кваліфікації. Маленьку групу (переважно висококваліфікованих педагогів) було відправлено на загальні Всесоюзні курси до Москви задля вдосконалення своїх знань та ознайомлення із загальними напрямками роботи – потім вони мали керувати роботою по перепідготовці і підвищенню кваліфікації учителів на місцях. Для решти, а це переважна більшість вчительства, були організовані районні та окружні педагогічні курси. В контексті полікультурного складу таких курсів окремі національні меншини формували свої секції і гуртки задля проробки спеціальних національних предметів, як то: національна мова, література, історія. Також бронювалася незначна кількість місць для вчителів національних меншин на загальних губернських курсах по підготовці керівників-організаторів гурткових, групових і курсових занять. На

зазначені курси відправлялося по одному представнику від кожного району. Після проходження курсів курсанти керували роботою свого району, організовували доповіді і лекції з головних питань освітньої політики (система освіти, соціальне виховання, дитячий рух, навчальний план, рекомендовані методи викладання та ін.) [15, с. 23]. Так, у 1924 р. на різноманітних курсах, мали змогу підвищити свою кваліфікацію близько 600 німецьких, 200 єврейських, 100 польських, 20 молдавських і 30 татарських учителів [6, с. 51]. Але, незважаючи на це, перепідготовка не охопила всього вчительства, ще треба було перепідготувати 35% німецьких вчителів, 30% – польських, 45% – єврейських, а деякі національні меншини (болгари, вірмени, чехи та ін.) взагалі не мали своїх курсів. З огляду на це, у квітні 1925 р. НКО видав положення про проведення влітку окружних курсів для перепідготовки національних вчителів соціального виховання: для польських вчителів діяли півторамісячні Всеукраїнські курси у Києві і Всесоюзні курси перепідготовки у Москві; для болгарських вчителів – шеститижневі Всеукраїнські курси у Преславі при вищих трирічних педкурсах на 80 чоловік; для німецьких вчителів – місячні округові курси в Одесі, Херсоні, Миколаїві, Артемовську, Маріуполі, Бердянську, Кривому Розі, Запоріжжі, Мелітополі, Житомирі та Коростені; для єврейських вчителів – Всеукраїнські курси у Харкові і Всесоюзні курси у Москві, а також губерніяльні курси у Києві, Одесі, Житомирі, Вінниці, Катеринославі та Артемівську і окружні курси у Бердичеві та Умані; для чеських вчителів – курси у Житомирі; для татарських вчителів – губернські курси на Донеччині, а також Казанські центральні курси перепідготовки [3, с. 53]. На курсах вчителі опрацьовували дисципліни педагогічного, виробничого та соціального циклів їх рідною мовою, а також фахові предмети, що склали національний компонент: вивчення методики національної мови, літератури та краєзнавства.

Одночасно з цим, за підтримки НКО УСРР в округах з компактним розміщенням національних шкіл різних національних меншин, місцеві органи народної освіти також здійснювали перепідготовку єврейських, німецьких, польських, вірменських, болгарських, чеських та інших вчителів [5, с. 102; 6, с. 52]. Слід відмітити, що перепідготовка національних педагогічних кадрів проводилась також і протягом року в різних гуртках, окремих колективах шляхом організації нарад, практикумів, педагогічних семінарів та конференцій. Також деякі національні бюро застосовували таку форму перепідготовки та підвищення кваліфікації як самоперепідготовка вчительства вдома, в обсязі і за програмою трирічних педагогічних курсів [6, с. 52; 7, с. 63]. Тенденція зростання та активізації роботи керівних органів освіти дала свої результати: у результаті проведених заходів, рівень професійної підготовки працюючих педагогів підвищувався.

Широкий темп розгортання нових шкільних комплектів в умовах запровадження обов'язкового загального навчання призвів до дефіциту педагогічних кадрів. Випуски діючих вищих навчальних закладів були не в змозі задовольнити потреби в учителях. Зважаючи на брак достатньої кількості наявних педагогічних кадрів для національних шкіл, НКО у серпні 1925 р. видав положення "Про іспити на право вчителювання в трудшколах нацмену", яким передбачалася організація іспитових комісій при педтехнікумах і національних відділах ІНО для тих осіб, що бажали учителювати в установах нацмену [11, с. 53]. Метою цього заходу було залучення до роботи у школах національних меншостей осіб, що мали певну педагогічну підготовку та знали національну мову і хотіли б працювати в якості вчителів, але за відсутності офіційних документів про відповідну освіту не мали права займатися викладацькою діяльністю. Як правило, це були люди розумової праці, які мали схильність до педагогічної діяльності з числа безробітних. Програма, за якою

проводилися іспити, була аналогічній загальній програмі, за винятком того, що всі ці іспити проводилися мовою відповідної національної меншини, а також проводився додатковий спеціальний іспит з мови, літератури та письменності тієї чи іншої національної меншини.

У другій половині 20-х років ХХ століття у роботі щодо перепідготовки з'явилась ще одна форма. У зв'язку з тим, що в той час у школах України працювала велика кількість вчителів, що не мали закінченої фахової освіти і залишалися без достатньої систематичної загальноосвітньої підготовки. НКО запровадив екстернатну форму підвищення кваліфікації вчителів, яка була закріплена на законодавчому рівні 19 квітня 1927 р. постановами НКО "Про екстернат за курс ВУЗів" [9 та "Умови екстернату за педтехнікум та ІНО для підняття кваліфікації учителів" (12 липня 1927 р.) [16]. Учителі, що бажали підвищити свою кваліфікацію, прикріплювалися до ВУЗу та отримували від нього консультації, вказівки щодо вибору програм, навчальної літератури, методів опрацювання різних дисциплін. Крім того, цим вчителям дозволялося відвідувати лекції з відповідного фаху, а також користуватися допоміжними навчальними засобами [16, с. 3]. Зарахування в екстерни проводилось без вступних іспитів, після зарахування екстернам видавалися книжки-матрикули (на зразок студентських), що давали їм право відвідувати педвуз для одержання консультацій щодо вибору програм, початкової літератури, методів опрацювання дисциплін та складання іспитів за встановленими програмами. Програма складалася з дисциплін, що безпосередньо стосувалися кваліфікації, яку хотів отримати екстерн. Цікавим було те, що консультації вчителям надавалися педвузами заочні (шляхом листування) і безпосередні (усні на місцях). Учителі-екстерни складали іспити за програмою, встановленою для ВУЗу з тієї чи іншої спеціальності.

У 1927 р. право проводити екстернат мали такі професійно-педагогічні заклади: 1) за курс педтехнікуму (ПТ): Пришибський ПТ – німецький екстернат, Київський ПТ – польський екстернат, Київський, Житомирський, Вінницький Одеський ПТ – єврейський; 2) за курс інституту народної освіти (ІНО): німецький та єврейський відділи Одеського ІНО [4, с. 17].

Питання підготовки педагогічних кадрів для національних меншин в другій половині 20-х років ХХ століття було одним з перших на порядку денному тогочасного керівництва, так як НКО активно контролював роботу вже існуючих на той час та нових форм перепідготовки вчительства. Про це свідчить положення 1926 р. "Про забезпечення установ Нацмену кваліфікованим педперсоналом та матеріальне їх забезпечення", в якому зокрема наголошується на прийнятті негайних і належних заходів для підвищення кваліфікації вчительства та політосвітніх робітників серед національних меншин шляхом місцевих курсів перепідготовки, відрядження на центральні курси, а також забезпечення їх методичною літературою мовами відповідних національних меншин [10, с. 40]. У зв'язку з цим, наприклад, влітку 1926 р. 65 німецьких учителя мали змогу підвищити свою кваліфікацію на місячних центральних курсах перепідготовки при Пришибському педтехнікумі, розрахованих на вчителів молодшого концентру [14, с. 58]. Задля перепідготовки учителів цієї ж національної меншини з суспільствознавства другого концентру та суспільствознавства профшкіл були організовані тритижневі курси на 31 чол., а також в цей період діяли двотижневі курси перепідготовки німецьких політосвітніх робітників на 27 чол. Треба відмітити, що зазначені курси пройшли представники всіх шкільних округ України і Молдавської АСРР, яка в той час була територіальною автономною одиницею у складі УСРР [12, с. 18]. Аналогічні курси організовувались та діяли також і для вчителів інших

національностей. Так, з цією метою, цього ж року у м. Сталіно було відкрито Всеукраїнські курси з перепідготовки вчителів татарських шкіл [17, арк. 32, 35]. З метою "перепідготовки грецьких вчителів для переведення початкових грецьких шкіл у селах на рідну мову" у червні-серпні 1926р. були організовані короткотермінові курси грецьких вчителів [18, арк. 1, 48].

Також на допомогу вчителям національних шкіл, починаючи з 1928 р., НКО дозволив складати іспити екстерном вчителям, що працювали в установах соцвиху і профосу та які ще не мали трирічного педагогічного стажу [2], а також відтепер дозволялося всім технікумам проводити екстернат на звання вчителя молодшого концентру [13].

Отже, як засвідчують наведені в статті історичні факти, робота, що здійснювалася керівництвом республіки в 20-х роках ХХ століття щодо розгортання мережі перепідготовки та підвищення кваліфікації працюючих педагогічних кадрів дала свої результати. В Україні у зазначений період діяли такі форми перепідготовки вчительства: розгалужена сітка короткотермінових та довгострокових курсів на місцях, всесоюзні курси у Москві, самоперепідготовка вчительства вдома, іспити на право вчителювання в національних школах, екстернат. Але потреба в педагогічних кадрах все ще залишалась. Це було пов'язано з прийняттям на початку 30-х років минулого століття постанов радянського керівництва про загальне обов'язкове навчання і початкову та середню школу, якими передбачалося відкриття широкої мережі національних шкіл другого та третього концентрів, який спонукав тогочасне керівництво шукати нових форм підготовки та підвищення кваліфікації вчительства.

Досвід задоволення потреб у педагогічних кадрах в Україні в 30-х роках ХХ століття також залишається маловивченим і потребує подальших ґрунтовних досліджень та аналізу.

Войналович Л. П. Формы поликультурной подготовки учителя для школ национальных меньшинств в Украине в 20-х годах XX века.

Статья подает результаты историко-педагогической разведки относительно обеспечения учебных заведений квалифицированными педагогическими кадрами. На основе исторических данных исследуются организационные формы переподготовки повышения квалификации педагогических кадров для школ национальных меньшинств в 20-х годах XX века в Украине.

Ключевые слова: школы национальных меньшинств, педагогические кадры, формы подготовки, переподготовка, повышение квалификации.

Voynalovich L. P. Forms of multicultural teacher's training for national minorities' schools in Ukraine in the 20-s of the 20-th century.

The article presents the results of a historical-pedagogical research in the sphere of providing educational institutions with qualified teaching staff. Organizational forms of retraining and raising skills of pedagogical specialists for national minorities' schools in Ukraine in 1920s are investigated on the basis of historic materials.

Key words: national minorities' schools, pedagogical specialists, forms of special training, retraining, the level of raising skills.

Література

1. Временное положение о трехлетних педагогических курсах по социальному воспитанию. – Х., 1922. – 20 с.
2. Додаток до "Умов екстернату за педтехнікум та ІНО для підняття кваліфікації учителів" // Бюлетень НКО. – 1928. – № 58. – С. 30-31.
3. До всіх губбюро у справах перепідготовки // Бюлетень НКО. – 1925. – № 4. – С. 53.
4. До всіх педвузів УСРР (2 серпня 1927 р.) // Бюлетень НКО. – 1927. – № 30-31. – С. 16-17.

5. Липинський В. В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УРСР у 20-і роки: Монографія. – Донецьк: РВА Дон ДТУ, 2000. –247 с.
6. Макогон А. Перепідготування вчителів нацменшостей // Шлях освіти. – 1925. – № 3. – С. 50-52.
7. Народное образование на Украине. – Х. НКП УССР, 1924. –216 с.
8. Положення про 6-місячні курси додаткової підготовки робітників соціального виховання в порядку учбово-трудової повинності // Бюлетень НКО. – 1921. – № 6. – С. 10-13.
9. Про екстернат за курс ВУЗів (19 квітня 1927 р.) // Бюлетень НКО. – 1927. – № 18. – С. 19-20.
10. Про забезпечення установ Нацмену кваліфікованим педперсоналом та матеріальне їх забезпечення// Бюлетень НКО. – 1926. – № 12. – С. 40-41
11. Про іспити на право вчителювання в трудшколах нацмену (22.08.1925 р.) // Бюлетень НКО. – 1925. – №8. – С. 53-54.
12. Про перепідготовку німецьких учителів та п/о робітників // Бюлетень НКО. – 1928. – № 27. – С. 13-18.
13. Про право всім технікумам проводити екстернат (23 березня 1928 р.) // Бюлетень НКО. – 1928. – № 13. – С. 8-9.
14. Про центральні курси перепідготовки німецьких учителів // Бюлетень НКО. – 1926. – № 8. – С. 58.
15. Равич-Щерба Е. Переподготовка работников просвещения // Шлях освіти. – 1924. – № 3. – С. 12-30.
16. Умови екстернату за педтехнікум та ІНО для підняття кваліфікації учителів (12 липня 1927 р.) // Бюлетень НКО. – 1927. – № 35. – С. 3-4.
17. ЦДАВОВУ України, ф. 166, оп. 6, спр. 8634, арк. 32, 35.
18. ЦДАВОВУ України, ф. 166, оп. 6, спр. 709, арк. 1, 48, 48 зв.